

С Т А Н О В И Щ Е

върху дисертационен труд за придобиване на научната степен
„доктор на филологическите науки“

от доц. д-р Пламен Антоу, Институт за литература, БАН

тема: „1880-те: литература и философия на историята. Вазов.
Авторска воля и памет на творбата“

автор на становището: проф. дфн Милена Кирова, СУ

Идеята за Иван Вазов като конструктор на българското национално-историческо съзнание придоби широка популярност около средата на 90-те години и всъщност никога оттогава насам не е била изоставяна. В този план дисертацията на доц. д-р Пламен Антоу не може да бъде определена като тематично иновативна. Новото по-скоро трябва да бъде търсено като някакъв вид систематизиране и обединение на различните пътища във вече очертаната посока, също така в предефинирането на проблемите и съответно на тяхната интерпретация във философски категории, в разширяването и детайлизирането на отделни тези с помощта на няколко различни типа методологически апарати.

„Първият основен сюжет“ на дисертацията, както го нарича Пламен Антоу, се занимава с Вазов като „идеолог на нацията“ и „митолог на националното битие“, като културна фигура с голям държавностроителен и национално обединителен потенциал. Но тъй като това са добре известни твърдения, авторът продължава отвъд тях към ново обобщение: Вазов е и „пълноценен философ на българската история и на българското колективно битие в историята“. Струва ми се, че темата на труда предполагаше и присъствието на професионален философ в научното жури, на човек способен да направи специализирана оценка на това твърдение, което изглежда ценно главно в метафоричен смисъл.

Вторият „основен сюжет“, определен като „собствено литературен“, се занимава с *митологичните* механизми, които позволяват на модерната литература (или на „литературата като модерен, буржоазен феномен“) да изпълнява „колективна, национално-хомогенизираща и държавностроителна роля“, макар и в най-широкия смисъл на митологичното, разбирано като всеобхватен светомодел на предмодерния „колективен човек“, заедно с типовете артикулация на този модел. Още

веднъж казано, става въпрос за литературното творчество (в този случай на Вазов) като „модерна митология“ – теза, известна от времето на немския романтизъм, както уместно посочва самият автор.

След като дефинира своите задачи и цели във Въведението, дисертационният труд се разгръща в осем основни глави, последната от които играе и ролята на заключение, или Епилог. В първите две глави се анализира романът „Под игото“ през неговата оценка като карнавален роман, или по-скромно – като разказ от карнавален тип: теза, която се появи през 90-те години, както в статия на самия автор, обговорена отново и тук, така и в други изследвания, които са останали непосочени. Безспорно е, че анализът, който прави авторът в своя дисертационен труд, е по-задълбочен, подробен и системен от всички други изследвания и хипотези в тази посока. Първите две глави показват добре способността му да наблюдава внимателно, да изследва търпеливо, да прилага богат запас от знания в различни дисциплинарни области към един конкретен литературен текст.

Трета, Четвърта и Пета глава разпръсват тематичния фокус на работата встрани, като въвеждат три нови посоки, допълващи главната линия. Всяка от тях е означена с метафора: *Вторият Златен век*, *Матриархът*, *Големият отсъстващ*. Тук вече е нашироко използван методът на съпоставителното изследване: Вазов и Захари Стоянов, Вазов и Ботев, Вазов и Вазов от двете страни на Ботевото присъствие. Съпоставителният анализ е сред силните страни на изследователя Пламен Антонов, най-добър пример в това отношение е книгата му за Ботев и Яворов. В настоящия труд също виждаме интересни находки, провокативно изразени проблеми, макар че Пета глава трудно би могла да добави нещо принципино различно към твърде добре изследваната тема за Ботевото присъствие-отсъствие в творчеството на Вазов, а желанието за оригинално разсъждение в подкрепа на личната теза на моменти подвежда към свръхинтерпретация, към отклонение от реалността на историческите факти.

Такъв е например случаят със сравнението между имената Чардафон и Бенковски (с. 150), които са обявени за функционално идентични, тъй като „(авто)номинацията на героите ... е пресубстантивиращ знак“, маркер на инициационния акт, който те извършват, навлизайки в театралното пространство на българската история. От спомените на Стоян Заимов знаем, че името Бенковски не е псевдоним, нито автоконструкция (в текста обяснена като Бенков плюс полската наставка „ски“), а реално име на реален човек. Стоян Заимов купува „на черно“ в Диарбекир паспорта на умрял полски заточеник, избягва с него и пристига в Цариград с историческата мисия да го подпали. След неуспеха на тази задача той подарява паспорта на Гаврил Хлътев, също замесен в подпалваческата

афера, който пък го използва, за да се изплъзне на турските власти, напускатки Цариград, и си остава с него в българската история.

Намирам за свръхинтерпретация и тезата, върху която е изградена Шеста част, т.е. това, че „Вазов е фигурата, която трябва символично да роди в колективната инициационна смърт на Ньойи“. Психоаналитичната терминология по принцип подвежда към свръхинтерпретация, особено в съчетание с теорията на архетипите и колективното несъзнавано, откъдето пък идва терминът *матриарх*, както и много други термини в цялата работа. Освен това не смятам за сериозно твърдението, че индивидът (**всеки** индивид), а съответно и колективът (**всеки** колектив) – подгонени от „един атавистичен рефлекс“ в моменти на криза, бърза непременно да се скрие при майката, „търсейки в нея утеха и закрила“ (зад тази презумпция е изградена концепцията на Шеста глава). Според мен това е генерализация, клише, типично за архетипалната критика, която е възможно най-есеистичният клон на психоаналитичното дърво и обича да работи с едри щампи и художествени метафори в есенциалистки режим. (По същия начин се използва и фразата „български семеен комплекс“.) Подобна образност щеше да изглежда добре през 90-те години, но днес трудно се съчетава с професионалната нагласа на Пламен Антов да обмисля своя анализ върху основата на реални, обществено и биографично доказани факти. Може би изглежда странно точно аз да отхвърлям психоаналитичната рамка. В действителност не отричам възможността да се практикува психоаналитична методология в литературното поле, това е индивидуален избор, но се опитвам да противостоя на собствената си детска болест да смесвам еkleктично елементите на различни школи и подходи – както вътре в самата психоанализа, така също между митологично ориентираната архетипална критика и всеки вид исторически базиран подход.

Шеста и Седма глави ни срещат отблизо и подробно с „Епопея на забравените“, един от най-дискутираните текстове в българската литература. Авторът обаче избира за изходна точка на своите наблюдения „едно особено заглавие“, стихотворението „Волов“ – навярно най-пренебрегваното поради липса на впечатляващи художествени достойнства, но затова пък продуктивно в контекста на неговите разсъждения върху „баладичното дъно“ на литературния текст и „митогенната мощ“ на целия цикъл.

Осма глава ни връща към романа „Под игото“, за да добави – към една теза с 23-годишна давност – идеята за „Под игото“ като тотален роман, прароман или праобраз на романовото начало в българската литература. Според автора двете хипотези се допълват взаимно, макар че според обикновената логика едно произведение е или „народна книга“, т.е. не-роман, или модерен роман, а възможността за тяхното съвместяване може да бъде единствено резултат от желанието за необичайна

интерпретация. Нещо подобно се случва и в последната страница, където с инерцията на същото разсъждение е вметната тезата за Българското възрождение, поделено между „Аполоновското“ и „Дионисовото“ начало.

В обобщение на казаното дотук искам да подчертая дългогодишната, търпелива и систематична работа на докторанта върху изследването на Вазов. Неговата дисертация съдържа страници, които безспорно обогатяват и разнообразяват всичко написано до този момент. Препоръчвам му – когато трудът достигне възможността за издаване – да направи внимателна редакция, тъй като вътре в текста има доста повторения и наслагвания на едни и същи твърдения, които очевидно трябва да бъдат изчистени. В края на дисертацията очевидно липсва Библиография, чието присъствие е част от изискванията за успешно завършена работа; препоръчвам му да я добави, макар и пост фактум.

И накрая : изразявам положителна оценка за успешната защита и за възможността на доц. д-р Пламен Антонов да бъде присъдена научната степен „доктор на филологическите науки“.